

STADSHOLMEN

KANINEN MINSTA 6

Yttersta Tvärgränd 2A–C

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

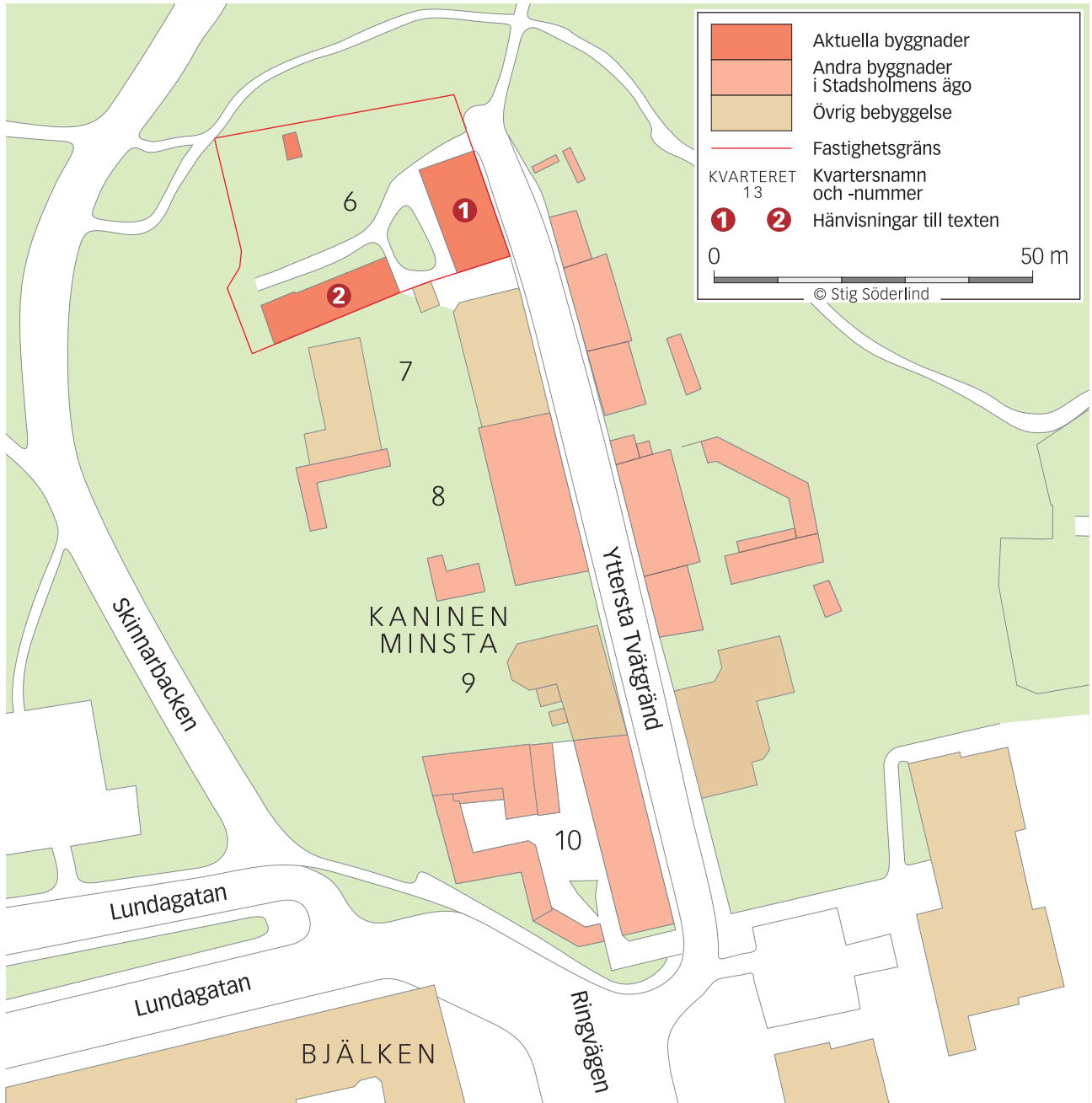
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 BOSTADSHUS
- 2 UTHUS

NORR OM YTTERSTA TVÄRGRÄND 2 FANNS TIDIGARE LÅGA TRÄHUS. DET SISTA AV DESSA REVS PÅ 1980-TALET.
FOTO FRÅN 1919, SSM FA28582.

Den bevarade 1700- och 1800-talsbebyggelsen vid Yttersta Tvärgränd är mycket viktig för att vi ska kunna förstå hur Stockholms fattigare befolkning har levt. Ofta hänvisades de minst bemedlade till oländiga lägen på Södermalm och det är nästan bara där som den här typen av miljöer finns kvar.

Stenhuset vid Yttersta Tvärgränd 2 byggdes i mitten av 1750-talet och skiljer sig lite från andra samtida hus i området genom att det är ganska påkostat. Välbyggda stenhus av den här typen tyder på en byggherre med vissa ekonomiska resurser. Utformningen med slätputsade fasader och brutet tegeltak motsvarar också en vanlig byggnadstyp i Stockholm vid den här tiden som följde de ideal som reglerades i byggnadsordningar och av stadsarkitekterna. Sannolikt fungerade byggnaden tidigt som ett hyreshus vilket var ett relativt nytt fenomen under 1700-talets andra hälft. Huset rymde också fabrikslokaler under en femtioårsperiod på 1800-talet.

Den välbevarade våningen en trappa upp är ett mycket gott exempel på en borgerlig bostad från 1800-talets mitt och byggnaden är rik på inredningsnickerier och trägolv från både 1700- och 1800-ta-

let. Byggnaden är, tillsammans med gården och det bevarade uthuset, därför ett viktigt dokument över gångna tiders bostads- och byggnadsskick.

Fastigheten Kaninen Minsta 6 är blåvärderad enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Skinnarviksberget är innerstadens högsta naturliga punkt. Bergets egenskaper och läget vid vattnet har skapat förutsättningarna för den äldre bebyggelse som har funnits här. Namnet Skinnarviksberget är belagt sedan 1600-talet och anger att området tidigare har bebotts av människor som arbetat med skinnberedning. ”Skinnarna”, eller garvarna, bedrev en verksamhet som både luktade illa och var brand-

FASADEN MOT GATAN MED NORRA GAVELN NÄRMAST. FOTO J. MALMBERG.

farlig. God tillgång på vatten var dessutom en förutsättning för arbetet. Garverierna hänvisades därför till stadens utkanter i närheten av stränderna. Det före detta kvartersnamnet ”Somens Kvarn” och gatunamnet ”Somens Kvarngränd” ger också en fingerisning om att det har funnits kvarnar i området.

Till sådana här utkantsområden sökte sig även de mindre bemedlade, och bebyggelsen karaktäriserades under 1700- och 1800-talen av småskalighet och enkelhet. Här fanns relativt stora trädgårdar där de boende odlade grönsaker och andra växter för husbehov. De små husen rymde många boende, och arkivhandlingarna anger sysselsättningar med anknytning bland annat till sjöfart och hantverksyrken. Här bodde även fattiga pigor, arbetskarlar och fabriksarbetare.

Under 1800-talets industrialisering etablerade sig några större företag i området. År 1843 grundades Ludvigsbergs gjuteri och mekaniska verkstad

av Jacques Lamm, och drygt tio år senare startade Münchenbryggeriet sin verksamhet. Industrierna präglade området omkring Skinnarviksberget, både genom sin arkitektur och i sin egenskap av arbetsgivare för många av de boende.

På 1960-talet revs det mesta av den äldre bebyggelsen och ersattes bland annat av ett antal moderna lamellhus runt öppna gårdar sydväst om Ludvigsbergsgatan. I samband med detta och andra planerade förändringar gjordes nya stadsplaner för området under 1960- och 1970-talen. Den äldre bebyggelsen vid Ludvigsbergsgatan, Yttersta Tvärgränd och Gamla Lundagatan markerades då som kulturresevat. Kvarteren Ludvigsberg, Kaninen Minsta och Haren 5 och 6 ligger här som en sista rest av vad som har varit med hus och tomter som anpassat sig efter det bergiga området. Bostadsbebyggelsen i området karaktäriseras också av sina stora, grönskande trädgårdar som avgränsas med plank på traditionellt sätt.

GÅRDSFASADEN MED BURSPRÅKET AV TRÄ TILL VÄNSTER. FOTO J. MALMBERG.

HISTORIK

Mårten Hammarklos hus

Kaninen Minsta 6 bebyggdes 1755 av murargesällen Mårten Hammarklo. Tre år senare lät han bygga till sitt hus både på längden och bredden och 1768 inreddes vinden. Fastigheten såldes 1791 av Hammarklos sterbhus på auktion. Då omtalas vid sidan av stenhuset även en timmerbyggnad, ett lusthus och sju bodar som sannolikt ingår i dagens uthuslänga.

Huset under 1800-talet

Sitt nuvarande yttre utseende fick byggnaden 1793 då ägaren, amiralitetslöjtnant Ebbe Bauman lät både bygga på och bredda huset. Ritningen visar en genomgående körport i södra delen samt tre lägenheter på bottenvåningen, en större om två rum och kök och två med endast ett rum och kök vardera. Beskrivningen av bottenvåningen i 1811 års brandförsäkring stämmer överens med ritningen. Enligt brandförsäkringen hade våningen ovanför ett kök med både spis och kakelugn samt två stora

fabriksrum med kakelugnar. På den inredda vinden fanns fyra rum med kakelugnar. Tjugo år senare har bottenvåningen fem rum, ett kök och en bagarstuga som alla har förbindelse med varandra. Inkörsporten nämns inte och har förmodligen satts igen. Våningen en trappa består nu bara av ett enda stort fabriksrum med två ”jernkakelugnar”.

I samband med att grosshandlare Carl Daevel tog över fastigheten 1863 gjordes våning 1 trappa återigen om till bostad. I 1871 års försäkring beskrivs en våning med förstuga, tambur, fyra rum och ett kök med järnspis. Våningen har också ”åtskilliga passager, skänkar och garderober”, och rummen är försedda med kakelugnar med mässingsluckor, pardörrar samt fönster- och fotpaneler.

Hyresgästerna tillhörde oftast de fattigare samhällsgrupperna. I till exempel mantalslängden från 1887 anges att det bor 44 personer i fastigheten. En av dem var en slaktare som bodde och hade sin verksamhet här, men i övrigt var de boende arbetarfamiljer, ensamstående arbetare, arbetslösa eller änkor.

Fastigheten förvärvades av Stockholms stad 1893.

UTHUSET SOM SANNOLIKT HAR KVAR DELAR AV SIN STOMME FRÅN 1700-TALET. FOTO J. MALMBERG.

Upprustning och reovering

Fastigheten moderniserades 1981 i samarbete med Stadsmuseet. Vindens tidigare smålägenheter och spisrum hade redan tidigare slagits samman till en lägenhet och köken hade moderniserats i viss utsträckning. Nu byggdes nya kök i delvis nya lägen. Planlösningarna påverkades även av införandet av badrum som inreddes med plastmatta och vävtapet. I bottenvåningens norra del ändrades planlösningen relativt kraftigt då två lägenheter blev en och läget för entrén flyttades.

Några kakelugnar flyttades. Flertalet fönster nyttillverkades på ett för tiden ambitiöst sätt. Uthusets ålderdomliga stomme bevarades medan fönster och dörrar byttes ut. Att stommen sparades var inte vanligt vid liknande upprustningar på 1980-talet då flertalet byggnader av denna karaktär istället revs och ersattes med liknande konstruktioner.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Stenhuset står på en svartstruken sockelmur av

natursten och har två våningar som är slätputsade och avfärgade i gult. Byggnadens tak är på typiskt 1700-tals sätt brutet och lagt med enkupigt tegel. Ankarslutar är synliga på flera ställen. Takkupor och takfönster på den inredda nedre vindsvåningen har en oregelbunden placering och storlek. Fönster-snickerierna är av två typer, dels några kopplade smäckra bågar från 1900-talets första hälft i vindsvåningen, dels profilerade, smäckra bågar med innanfönster som nyttillverkades 1981. Samtliga fönster är spröjsade och placerade i liv med fasaden. Mot gården finns ett burspråk av okänd ålder som är utfört av profilerat och grönmålat trä.

Trapphus

Trapphusentrén och två separata entréer till lägenheter i bottenvåningen ligger mot gården. De två senare består av glasade fyllningsdörrar som liksom trapphusets pardörr är från ombyggnaden 1981. Trapphuset har grå öländsk kalksten i trapporna och röd kalksten på vilplanen. Från trapphuset leder en pardörr med kraftigt profilerad panel till källaren. På

RUM MED BLAND ANNAT KAKELUGN SAMT DÖRR- OCH FÖNSTERSNICKERIER FRÅN 1860-TALET. FOTO J. MALMBERG.

HALVFRANSK DÖRR AV 1700-TALSTYP. FOTO J. MALMBERG.

våning i trappa finns en pardörr av 1800-talstyp och en bevarad enkeldörr i den före detta köksingången. En beslagen järndörr sitter kvar i trappan till vindsvåningen.

Lägenheter

Lägenheterna har bevarad snickeriinredning, som hel- och halvfranska dörrar, både från 1700-talet och 1800-talets tidigare del och mitt. I bottenvåningens södra lägenhet finns bröstpanel från 1700-talet medan det i norra lägenheten och på 1 trappa finns smygpaneler i fönstren. I paradvåningen på 1 trappa övergår de höga sockelpanelerna på ett elegant sätt i profilerade fönsterbröstningar. Lägenheten bevarar i hög utsträckning inredning och rumssamband sedan ombyggnaden till grosshandlarvåning 1863. Rumsfilen längs gatan har brutits men pardörren finns kvar. Kök har inretts i en före detta kammare och badrum har inrättats i det som tidigare var kök. Några golv har höjts.

På flera håll i byggnaden finns bevarade brädgolv från byggnadstiden och från 1800-talet. Likaså finns

vita kakelugnar från 1800-talets mitt i samtliga lägenheter. I den södra lägenheten i bottenvåningen har även en stor murad spiskåpa sparats. Taken är, med undantag av de i vindsvåningen, putsade och kälade.

Uthus och gård

Uthuset är en långsträckt byggnad i södra tomtgränsen med faluröd lockpanel och enkupigt tegel på pulpettak. Byggnadens stomme utgörs av en traditionell stolpkonstruktion av handbilat timmer. Med stor sannolikhet är delar av stommen från 1700-talet medan andra delar och de ofärgade panelväggarna är senare kompletteringar. Byggnaden används bland annat som förråd och ateljé.

Tomten har en för bebyggelsen vid Yttersta Tvärgränd karaktäristiskt stor yta och den sluttar mot norr där ett enklare, öppet och grönmålat lusthus uppförts under 1900-talet. Gräsmattorna kompletteras av prydnadsplanteringar, träd och grusgångar.

Faluröda spjälstaket och plank avgränsar fastigheten från omgivande parkmark. Porten vid gatan är av en vanlig äldre typ med liggande profilerade bräder.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.